

ECOLOGIE VERSUS GEOPOLITIEK

GEF GREEN EUROPEAN FOUNDATION

WETENSCHAPPELIJK
BUREAU GROENLINKS

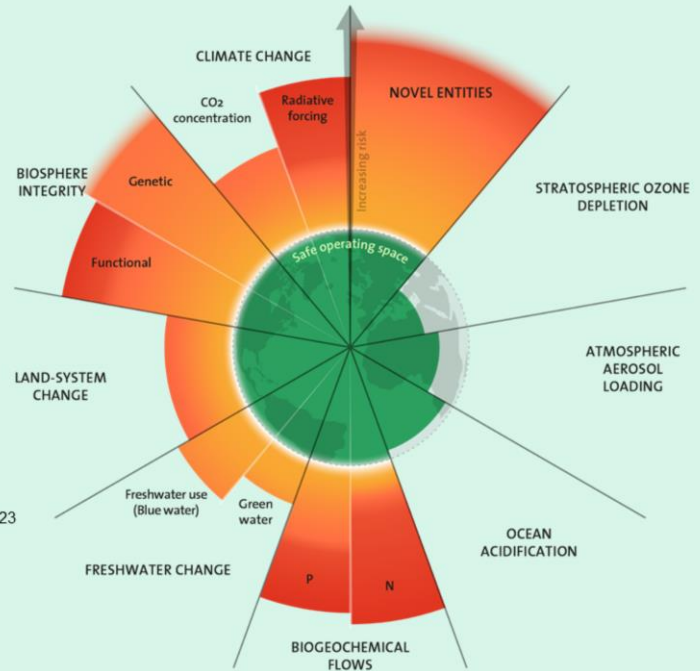
Mijn presentatie gaat over de spanning tussen ecologische en geopolitieke veiligheid.

Wie de klimaat- en biodiversiteitscrisis wil aanpakken, maar ook democratie en internationaal recht wil verdedigen tegen agressieve autocraten, stuit op ingewikkelde dilemma's.

Ik wil jullie meenemen in die dilemma's.

De focus ligt daarbij op de Europese Unie.

Planetaire grenzen

Ik begin met de ecologische crisis.

De aarde heeft 300.000 jaar een gastvrije plek geboden aan de mensheid.

Die plek zijn we in hoog tempo aan het vernietigen.

We ontregelen de thermostaat van de aarde.

Bijna maandelijks sneuvelt er wel een temperatuurrecord.

Wetenschappers zijn verbijsterd door de snelheid van de opwarming.

Steeds vaker meten zij temperaturen die het menselijk lichaam niet aankan.

Maar we vernietigen ook biodiversiteit en bossen.

We verliezen zoetwatervoorraden.

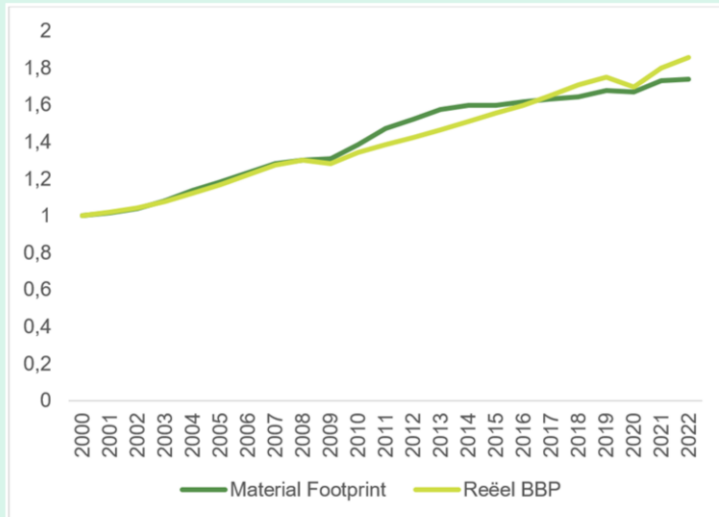
We vervuilen ecosystemen met meststoffen en chemicaliën.

Inmiddels overschrijden we 6 van de 9 'planetaire grenzen' die de 'veilige ruimte voor de mensheid' bepalen – zie de grafiek: groen is de veilige ruimte, rood zijn de overschrijdingen.

Elke overschrijding vergroot het risico op plotselinge en onomkeerbare milieuveranderingen, die de aarde veel minder gastvrij maken voor de mens.

Denk bijvoorbeeld aan het stilvallen van de Golfstroom, waardoor het noorden van Europa veel kouder zal worden en het zuiden veel warmer.

Economische groei - meer grondstoffenverbruik

Extraction of raw materials to rise by 60% by 2060, says UN report

Exclusive: Report proposes action to reduce overall demand rather than simply increasing 'green' production

Grafiek: Stegeman & Hobma, 2024.
Bron: Global Material Flows Database & Wereldbank

De planetaire ontwrichting wordt grotendeels veroorzaakt door het toenemend gebruik van energie en grondstoffen.

De milieuwinst van hernieuwbare energie en grotere efficiëntie wordt voor een groot deel tenietgedaan door de toename van productie en consumptie – door economische groei dus.

Sommige delen van de wereld, met name de EU, zijn erin geslaagd om hun energieverbruik en hun uitstoot van broeikasgassen te verminderen terwijl hun economie bleef groeien, maar de afname gaat lang niet snel genoeg.

En bij andere milieu-indicatoren staan ook in Europa de wijzers in het rood.

De Europese biodiversiteit gaat nog steeds achteruit.

De Europese vraag naar grondstoffen stabiliseert zich, maar ligt nog altijd op een niveau dat de veilige ruimte voor de mensheid overschrijdt.

We verbruiken in Europa ongeveer drie keer zoveel grondstoffen als de aarde aankan.

De mijnbouw, bossenkap en intensieve landbouw die nodig zijn voor onze grondstoffen dragen dus fors bij aan de overschrijding van planetaire grenzen. Wereldwijd blijft de vraag naar grondstoffen toenemen – in hetzelfde tempo als de economie blijft groeien.

Zie de grafiek: het mondiale bbp (de lichtgroene lijn) gaat gelijk op met het grondstoffenverbruik (de donkergroene lijn).

Grenzen aan de groei

“It is unlikely that a long-lasting, absolute decoupling of economic growth from environmental pressures and impacts can be achieved at the global scale.”

Europees Milieuagentschap, 2021

Nu de ecologische crisis zich verdiept, groeit in de wetenschap de twijfel of voortgaande economische groei wel verenigbaar is met een leefbare planeet. Economische groei leidt tot meer ecologische schade, stellen steeds meer milieuwetenschappers.

Absolute ont koppeling, ofwel een wereldeconomie die groeit terwijl de milieuschade afneemt, achten zij onwaarschijnlijk.

Als deze ont koppeling al mogelijk, komt zij te laat om ecologische ramspoed te voorkomen.

Dat betekent dat 'groene groei' een illusie is.

Dat verklaart ook de toenemende populariteit van *degrowth*.

De degrowth-beweging pleit ervoor om overproductie en overconsumptie terug te dringen.

Om ons te richten op kwaliteit van leven en samenleven in plaats van op steeds meer materiële consumptie.

Deze transitie dient te beginnen in het rijke Noorden, waar economische groei ons toch al niet gelukkiger maakt.

Zo worden natuurlijke hulpbronnen vrijgespeeld voor het mondiale Zuiden, want daar is nog wel groei nodig om in de basisbehoeften van mensen te voorzien.

Postgroei?

GEF GREEN EUROPEAN FOUNDATION

WETENSCHAPPELIJK
BUREAU GROENLINKS

Er valt veel te zeggen voor een EU die het voortouw neemt bij het loslaten van economische groei.

Ten eerste uit oogpunt van rechtvaardigheid. Het is de overconsumptie in rijke landen die de ecologische crisis heeft veroorzaakt.

Ten tweede kan een postgroei-EU aan veerkracht winnen.

Nu al zet de vergrijzing van de Europese bevolking een rem op de economische groei.

En de economische schade door klimaatverandering neemt toe.

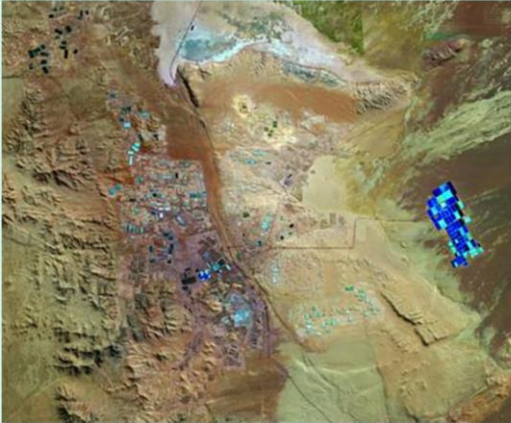
Het hoeft niet lang meer te duren voordat ecologische ontwrichting een einde maakt aan de bbp-groei.

We kunnen het einde van de groei beter organiseren, via democratisch overleg, dan over ons heen laten komen.

Dat laatste scenario, *degrowth by disaster*, belooft immers massale sociale onrust.

Helaas heeft de uitslag van de Nederlandse verkiezingen, en de recente Europese verkiezingen, ons weer wat dichterbij *degrowth by disaster* gebracht.

Geopolitiek: grondstoffen

Lithiummijnbouw in Chili. Foto: ESA.

Foto: Ludovic Hirlimann. CC BY-SA 2.0

Voor velen in de wereld zou een EU die economische groei afzweert aan geloofwaardigheid winnen, als partner in de strijd tegen de ecologische crisis. Maar internationale politiek gaat niet alleen over samenwerking, maar ook over rivaliteit.

Juist nu de ecologische crisis schreeuwt om gezamenlijke actie, zijn we getuige van toenemende vijandigheid en geweld in de wereld.

Kan een postgroei-EU zich wel staande houden in de geopolitiek?

Degrowth-denkers wijzen er graag op dat een EU zonder economische groei sneller haar afhankelijkheid van geïmporteerde energie en grondstoffen kan terugdringen. Zo wordt zij minder kwetsbaar voor chantage, bijvoorbeeld door China. Zij wint aan strategische autonomie. Daar hebben de degrowthers een punt.

Een goed voorbeeld is mobiliteit.

Het huidige klimaatbeleid komt erop neer dat we alle benzine- en dieselauto's vervangen door elektrische auto's.

Omdat voor de batterijen van deze auto's lithium nodig is, zal de Europese vraag naar dit metaal tussen nu en 2030 naar verwachting twaalf keer over de kop gaan.

Het meeste lithium zal de EU moeten importeren.

China domineert de waardeketen.

In een degrowth-scenario, waarin het particulier autobezit wordt teruggedrongen ten gunste van fietsen, openbaar vervoer en deelvoertuigen, zou de vraag naar lithium - en andere kritieke metalen - veel minder fors stijgen.

Het terugdringen van onze auto-afhankelijkheid is dus gunstig voor onze strategische autonomie.

Geopolitiek: machtsfactoren

Echter: geopolitieke rivaliteit gaat niet alleen over natuurlijke hulpbronnen. Schaarste aan hulpbronnen biedt nauwelijks een verklaring voor de aanval van Rusland op Oekraïne. Die moet veeleer gezocht worden in de imperialistische groothedswaan van Poetin. De oorlog in Oekraïne laat zien dat geopolitieke strijd ook gaat over de internationale rechtsorde, over democratie en mensenrechten. De uitkomst van deze strijd bepaalt mede hoe leefbaar de planeet zal blijven voor de mensheid. Want zonder democratisch debat, zonder ruimte voor activisme en zonder multilaterale afspraken lossen we de ecologische crisis niet op.

Kan een postgroe-EU zichzelf, haar bondgenoten en haar waarden verdedigen in een wereld met agressieve grootmachten als Rusland en China?

Als je aan geopolitieke experts vraagt wat de macht van landen en allianties bepaalt, zullen ze antwoorden: hun bbp en hun militaire capaciteiten. De oorlog in Oekraïne bevestigt dit. Zonder miljarden aan westerse steun, zowel geld als geavanceerde wapens, is Oekraïne niet opgewassen tegen de Russische agressor.

Zo bezien zou een EU zonder groei zich juist kwetsbaar maken.

Haar aandeel in het mondiale bbp zou nog sneller dalen dan nu al het geval is.

Het zou moeilijker worden om de strijdkrachten te financieren.

Kortom: postgroei en geopolitiek staan op gespannen voet.

Ecologische + geopolitieke veiligheid?

GEF GREEN EUROPEAN FOUNDATION

Valt dit dilemma op te lossen?

Kunnen we tegelijk werken aan ecologische en geopolitieke veiligheid?

Kan de EU economische groei loslaten en toch sterker worden op het wereldtoneel?

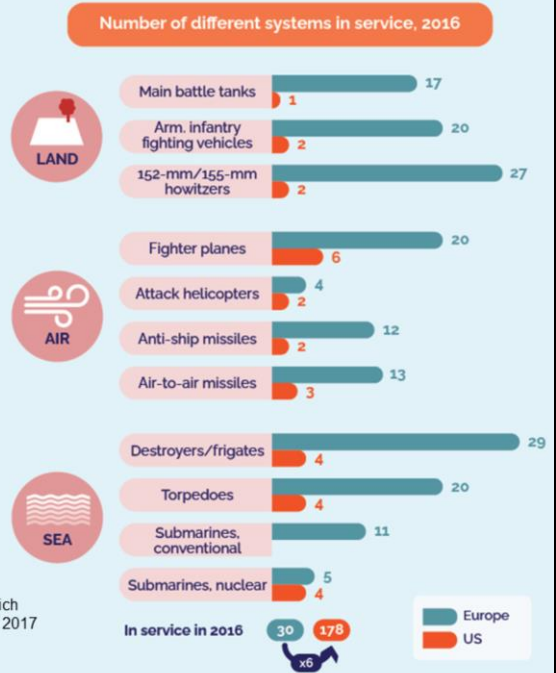
Het is een hersenbreker, maar ik doe bij deze wat suggesties.

Costs of non-Europe

GEF GREEN EUROPEAN FOUNDATION

Grafiek: Notre Europe / Munich Security Conference, 2023 / 2017

Een eerste manier om de spanning tussen postgroei en geopolitiek te verminderen is het tegengaan van verspilling in de buitenlandpolitiek.

Op het gebied van diplomatie, waar de verdeeldheid tussen lidstaten er vaak toe leidt dat de EU machteloos aan de zijlijn staat.

Zie Gaza.

Maar ook op het gebied van defensie.

De Europese defensie kampt met versnippering, doublures en een gebrek aan interoperabiliteit tussen nationale strijdkrachten.

Terwijl het Amerikaanse leger 30 grote wapensystemen gebruikt, hebben de Europese krijgsmachten er bijna 180 – zie de grafiek.

Hier worden geld en menskracht verkwist.

De EU kan zich deze *costs of non-Europe* niet langer veroorloven. Zij zou voor hechtere samenwerking moeten kiezen.

Dat betekent geen veto's meer in de buitenlandpolitiek en serieus werk maken van

defensie-integratie.

Door onze krijgsmachten ineen te schuiven kunnen we pakweg 75 miljard euro per jaar vrijspelen, een derde van het gezamenlijke defensiebudget.

Dat geld kan geïnvesteerd worden in extra gevechtskracht.

Zo krijgen we meer *bang for our buck*.

Bondgenoten

Een postgroei-EU kan niet zonder bondgenoten.
Die verschaffen meer middelen, meer legitimiteit.
De EU moet het Verenigd Koninkrijk dicht bij zich houden.
En werken aan uitbreiding naar het oosten.
Als Oekraïne de Russische aanval overleeft, met onze hulp, kan het land al vóór toetreding een formidabele bondgenoot worden, die morele en militaire kracht inbrengt.

Het is belangrijk dat uitbreiding van de EU gepaard gaat met steviger Europees toezicht op democratie en rechtsstaat.
Dat is de les uit de toetreding van Hongarije, Polen en Slowakije.
Ook wij Nederlanders kunnen baat hebben bij dit toezicht als we straks een radicaal-rechts kabinet hebben.

Partners

Een postgroei-EU zal haar blik nadrukkelijk moeten richten op het mondiale Zuiden.

Niet om er bondgenoten te vinden, want in een multipolaire wereld is het voor regeringen van ontwikkelingslanden niet interessant om zich te verbinden aan één grootmacht.

Maar wel om partnerschappen te sluiten.

Zulke partnerschappen maken meer kans als de oudere EU-leden in het reine komen met hun koloniale verleden.

Dat vereist excuses voor slavernij en kolonialisme van alle betrokken EU-landen.

We moeten ook erkennen dat de misdaden uit het verleden doorwerken in het heden, in de vorm van economisch en ecologisch onrecht.

Dit dient de EU aan te sporen om een grotere bijdrage te leveren aan armoedebestrijding, schuldkwijtschelding, reguliere migratieroutes en internationale klimaatfinanciering.

Dit klinkt soft, maar stel je eens voor dat Trump in november terugkeert in het Witte Huis.

Dan is in Rusland, China én de VS een autocraat aan de macht.

De NAVO raakt ernstig verzwakt.

Het versterken van de banden met het mondiale Zuiden is keiharde geopolitieke noodzaak voor de EU, postgroei of niet.
Bezuinigen op OS is het stomste wat je kunt doen.

Handel zou wel eens de grootste hinderpaal kunnen zijn voor partnerschappen met het mondiale Zuiden.

In principe zouden veel regeringen van ontwikkelingslanden het toejuichen als de EU maatregelen neemt om haar overconsumptie van natuurlijke hulpbronnen te verminderen.

In de praktijk komen zulke maatregelen al snel in botsing met hun ontwikkelingsstrategieën.

Nog altijd geldt het vergroten van de export van natuurlijke hulpbronnen als een recept voor economische groei.

Hoe we uit dit dilemma komen, dat gaat de volgende spreker ons vertellen: Marius Troost.

Een weerbare welzijnseconomie

Dit waren mijn ideeën over een EU die tegelijk aan ecologische en geopolitieke veiligheid werkt.

Je vindt nog meer ideeën in het boekje dat ik heb samengesteld voor de Green European Foundation.

Ik beseft dat het loslaten van economische groei niet makkelijk is voor politici. Zo'n stap vraagt om ingrijpende hervormingen.

Want veel van onze instituties, van de overheidsbegroting tot de financiële markten, zijn nu nog afhankelijk van groei.

Maar als je het aan burgers vraagt, dan blijkt dat ze economische groei helemaal niet het allerbelangrijkst vinden.

Meer welzijn, goede zorg, een economie die ook in de toekomst houdbaar is - die verlangens scoren steevast hoger in enquêtes.

En het mooie is dat we ons welzijn nog steeds kunnen laten groeien, ook als we niet langer gefocust zijn op economische groei.

Misschien moet ik zeggen: juist als we niet langer gefocust zijn op economische groei.

Het alternatief voor een groei-economie is een welzijnseconomie.

Belangrijke kenmerken van zo'n economie zijn: minder privéconsumptie, meer

gelijkheid, meer gemeenschap en betere publieke voorzieningen.

Tot die publieke voorzieningen horen wat mij betreft ook een solide defensie, een actieve diplomatie en een intensieve ontwikkelingssamenwerking, liefst op Europees niveau.

Want ook een welzijnseconomie moet weerbaar zijn in tijden van geopolitieke turbulentie.

Nogmaals, dit is geen eenvoudig verhaal voor politici.

Want dit verhaal doet een beroep op ons betere ik, op mondiale solidariteit, op goed voorouderschap.

Het is zoveel makkelijker om te appelleren aan onze laagste instincten, aan rancune en welvaartschauvinisme.

Daar win je verkiezingen mee tegenwoordig.

Toch moeten we nadenken over postgroei, en het in de praktijk gaan vormgeven.

Want zoals ik al zei: als we het einde van de groei niet organiseren, kan het moment komen dat dit ons overkomt.

Door de ineenstorting van de ecosystemen waarvan we afhankelijk zijn.

Dat is het *worst case scenario*.

We kunnen beter tijdig van koers veranderen.